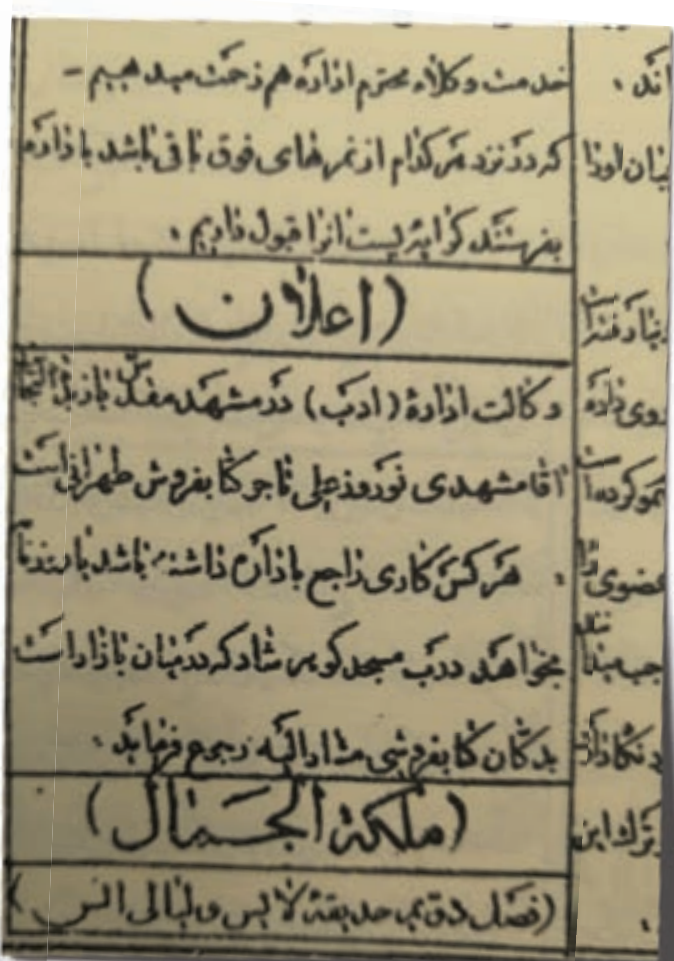
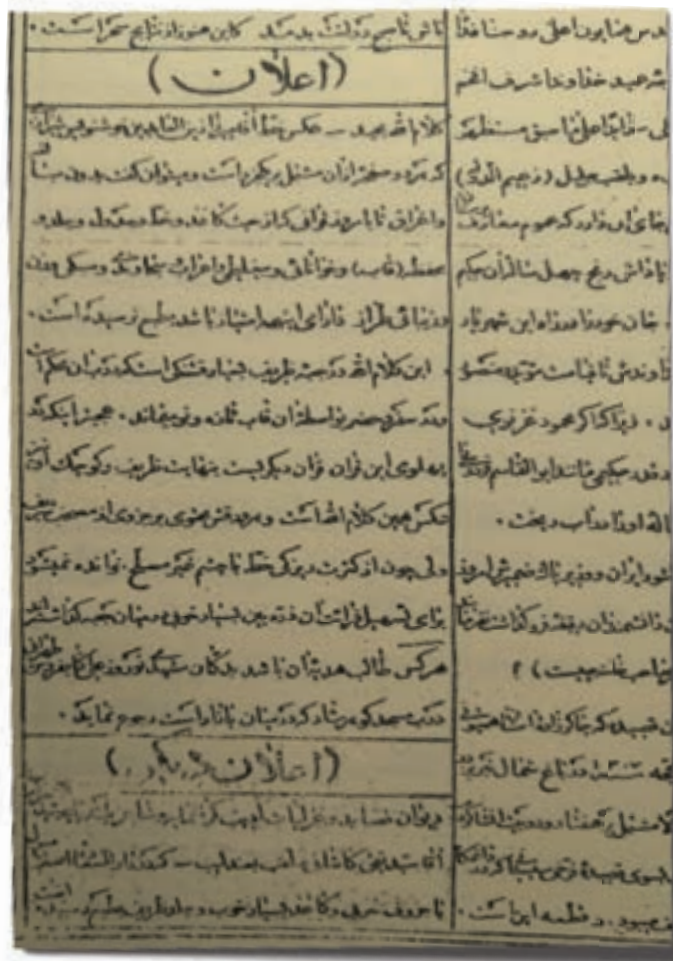

«نوروز علی» و اعلان ۱۲۵ ساله اش

آگهی کتابفروشی نوروز علی در دوره قاجار

این کتاب فروش قدیمی در شهر ما، دستم
به یک دهه قبل از آگهی مربوط به روزنامه
خراسان دوره مشروطه باز می‌گردد و به
همین دلیل، آن چه توسط خانواده آن مرحوم
و واقف آن سطور، براساس آگهی جدیدتر به
رشته تحریر درآمده به بازنگری اساسی نیاز
دارد. مفاد کشف شده در آن زمینه و مندرج
در گزارش پیش‌روی شما، برای نخستین بار
است که منتشر می‌شود.

* نکته: اطلاعات این گزارش برای اولین بار است که منتشر می شود

تقاضا شود و نظر جدیدی، مبتنی بر شواهد تازه، جای آن را بگیرد. حکایت کتاب‌فروشی نوروزعلی کتاب‌فروش» نیز چنین سرنوشتی پیدا کرد. به تازگی و ضمن مرور و بررسی بایگانی روزنامه «ادامه» به مدیریت دبیر الممالک فراهانی (قدیمی‌ترین جریده انتشار یافته در شهر مشهد) به شواهدی از حضور نوروزعلی کتاب‌فروش مدت‌ها پیش از سال ۱۲۸۸ خورشیدی دست یافتیم. می‌شود که در ادامه به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت. نشان می‌دهد که حضور

نصویری از یک کتاب فروش در دوره قاجار

۱۳۸۰ خورشیدی، چند صفحه قبل از آگهی قرآن و میرعباد الرحمن خان» در شد که مربوط به کتابت فروش میزرا محمد مقدس کتاب فروش است و از نظر تمدن فضای در آگهی، باید آن را نخستین آگهی فروش کتاب در تاریخ جراید خراسان بدانیم، از محتوای این آگهی و گزارش می توان موارد زیر را به عنوان نکات قابل توجه یاد کرد:

۱ انتشار و تولید محصولات خاص فرهنگی

انتشار قرآنی با ویژگی‌های مندرج در آن یکی، همواره با ذره‌بین مخصوص، ابترکاری ویژه در صدد نشیونوردن بوده‌است و نشان می‌دهد چنین تولیداتی مربوط به دوران ما و نیم قرن اخیر نیست. البته، فقدانِ رادار خاص خودش را در همان زمان، به نظر می‌رسد که باید در آن دوره، کتاب‌های معتبر دیگر، از قبیل کتاب‌های دینی هم، با همین شیوه طبع و تفسیر شده باشد. اشاره به جنس کاغذ و نوع طبع، نشان دهندۀ تنوع در فضای حوزه نشر در دوره مظفرالدین شاه و آغاز حدود پنج سال پیش از پیروزی شاهنشاهی است.

۴ کتاب فروشی‌ها بخشی از روند توسعه فکر چنین به نظر می‌رسد که در آن دوره، کتاب فروشی فقط یک بنگاه صرافاتی نبود. می‌دانیم که در آن دوره فعالیت‌های مطبوعاتی و شنفکران و اهل فضل توسعه یافت و هر چند در لافه، نه‌بازی سیاسی، فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران برای پیشرفت و برون رفت از شرایط صعبه استبداد مطرح شد، اینکه ادیب‌های الممالک فراهانی به عنوان یکی از اعضای حلقه و شنفکری

تظاهرات آقای مصطفی زوار نوده «نوروز علی» کتاب فروش، به این نتیجه رسیدم که این کتاب فروش قدیمی، هم زمان با یکی از دوره مشروطیت وارد شهر مشهد شده و از آنجا که حجره‌های صحن عتیق حرم رضوی را برای تبارش اجاره کرده‌است. هیچ‌کدام از افراد خاندان زوار و نیز دوستانی که در این زمینه مطالعه داشتند، به معارضه با این دیدگاه نبرخواستند. به این حال، از آنجا که تاریخ را شواهد می‌سازند و نه حقایق، هر زمان که احتمال وجود دارد که دیدگاه پیشین

نواد ثنائیان رودسی را پنج سال پیش و ضمن مطالعه بر روی باگانی روزنامه خراسان عصر استروگیت به یک آگهی خاص دست پیدا کردم. آگهی فروش کتاب کتاب «نوروزعلی» در فروش، در روزنامه مورخ ۳۰ فروردین ۱۳۸۰ خورشیدی منتشر شده بود.

دستی بعد معلوم شد که این شخص، در واقع مؤسس انتشارات قدیمی «زوار» است. نوادگان او امروزه مدیریت این مؤسسه انتشاراتی شناخته شده را برعهده دارند. در زمان من با توجه به مدارک موجود و البته

● مروری بر متن آگهی و گزارش «ادب» درباره
«نوروز علی کتاب فروش»

مورخ ۲۵ دی ماه ۱۲۸۰ خورشیدی: «اعلان... مجید عکس خط آقا میرزا زین العابدین میرزا سید شیرازی که در وصفه‌ها از مشتمل بر نوجوان است و می‌توان گفت بدون مبالغه و اغراق تا به امروز قرآنی که از حیث کاغذ و خط و لحن و جلد و محفظه (قاب) و خوانائی و نظم و اعراب و سه‌اندی و سبکی وزن و طراز دارای این همه امتیاز باشد به طبع نادر است...» در ادامه... «در حجه‌ای ظریف بسیار گلی است که درب آن محکم است و در سفر و به واسطه قاب تازه و نو می‌نماید. عجب تر است که در پهلوی این قرآن [آ] قرآن دیگری همین به ظریف و کوچک [که] از نوز عکس همین است و هر ورقش محتوی چیزی از این مصحف و بی‌ولی چون از کثرت زرجی خط با چشم مسلح خوانده نمی‌شود برای تسهیل قرائت این بسیار خوبی در میان حجه گذاشته‌اند. این طالب هدیه آن باشد به دکان مشهدی زعلی که شاید فروش طهرانی درب مسجد باشد که در میان بازار است رجوع نماید. دیگر [دیوان قاصد و غزلیات ادیب گرانمایه به بلند پایه سید الکرام آقا سید تقی کاشانی به به عنایند که در دارالسعادة اسلامبول با سرپی و کاغذ بسیار خوب و جلد ظریف و بسیار عجب است. ایضا در دکان مشهدی زعلی به فروش می‌رسد و قیمت آن جلدی قرآن [است] الحق می‌توان گفت که مشتری مزبور خریده‌ای (چشمه) از گوهر نفیذ رایگان فرادست آورده است.»

ش مورخ ۲ بهمن ماه ۱۳۸۰ خورشیدی؛
ن/ وکالت اداره [روزنامه] ادب در مشهد
س با زبدة التجار آقا مشهدی نوروزعلی
کتاب فروش طهرانی است. هر کس کاری
به اداره داشته باشد یا روزنامه بخواهد درب
دو گهرشاد که در میان بازار است به دکان
فروشی مشارالیه مراجعه کند.»

● درباره نوروز علی کتابفروش طهرانی

روزگاری کتاب فروش، در کنار افرادی مانند یوزرا محمد مقدس کتاب فروش» در زمرة تیرین کتاب فروشانهای معتبر شهر مشهد است. نکته که به اعتبار روزنامه «ادب»، نام آن ها را نامیسن. نخستین آگهی فروش کتاب در مشهد است که باید آن را نخستین آگهی فروش در تاریخ مشهد هم بدانیم، به «یوزرا محمد مقدس» تعلّق دارد که طبق مدارجات، «اعلان» فروش، مورخ ۱۷ تیرماه ۱۲۸۱ خورشیدی در «مربع الثانی» ۱۳۰ (قمری) در صحن عتیق های برای فروش کتاب اجاره کرده بود. به سال زبّاد، قانون روزگاری طهرانی، بعدها با تأسیس روزنامه حَجَرِی در صحن عتیق اجاره کرد (سال ۱۲۸۸ خورشیدی در این حَجَرِی مشغول

اشکانیان در سیستان

های دقیقاً شمال شرق محدوده جغرافیایی جهان که امروز ایران نام دارد، در طول تاریخ حساسی شلوغ بوده و داستان داشته است. شاهدش هم از مهاجرت و سکونت آن‌ها در فلات ایران هست تا حمله‌های جورواجور اقوام نوناگون که برخی‌هایشان تا غرب و مرکز ایران هم کشیده شده است.

در این میان و سال‌ها پس از اینکه اسکندر هخامنشیان را ز تخت قدرت پایین کشید و حکومت یونانی سلوکیان بر ایران حکمرانی می‌کرد، باز هم اتفاقی در شمال شرقی ایران افتاد که دامنه تأثیرش در دوره‌هایی تا آناتولی و همسایگی حکومت‌های اروپایی آن زمان هم می‌رسید. پارتیان قومی بودند که در کرانه شرقی دریای خزر زندگی می‌کردند.

نام آن‌ها چند بار در کتیبه‌های هخامنشی به عنوان بخشی از سرزمین زیر سلطه‌شان آمده است. حوالی سال ۲۵۰ پیش از میلاد، فردی به نام ارشک در سرزمین پارت، قومی را علیه سلوکیان متحد کرد و دسله‌ای جدید به نام اشکانیان بنیان نهاد. نخستین مرکز حکومت اشکانیان هم شهر سنا بود. حسی شهری تاریخی است در نزدیکی عشق‌آباد ترکمنستان امروزی. این شهر حتی در متون دوره اسلامی هم به عنوان یکی از شهرهای مهم خراسان بزرگ یاد شده است.

خود عشق آباد هم احتمالاً پیش‌تر اشک‌آباد بوده که دلالتی است بر محل تولد اشکانیان. اشکانیان تا آن زمان طولانی‌ترین حکومت تاریخ ایران را داشتند. آن‌ها تا سال ۲۲۴ میلادی بر قلمرویی حکومت کردند که یک سرش به خور و خوزستان می‌رسید و شمال و جنوبش را خزر و خلیج فارس محدود می‌کردند.

یاماها این‌ها از این پادشاهی بلندمدت که بیش از دو برابر حکومت محامیان با طول کشید، اطلاعات کمی در دست داریم و حتی نام همه شاهانشان را هم به هم نرسدی نمی‌دانیم. در کل تاریخ اشکانیان خیلی تیره‌تر است، البته شواهد باستان‌شناسی هر چند کم، به درک این تاریخ کمک کرده و کوروسی‌ها از نور به عمق آن تابیده‌اند. از همین شواهد درمی‌یابیم که اشکانیان به نسا و شمال شرق ایران محدود نشده‌اند و پایتخت بعدی‌شان شهر صدروازه در دماغان امروزی بوده است. امروزی پایتخت به ری و هگمتانه همدان و حتی تیسفون در همسایگی بغداد امروزی رسیده است.

● نهضت اشکانیان گشت از خراسان آشکار

ملک الشعر بهار در یکی از اشعارش می‌گوید: نهضت اشکانیان گشت از خراسان
اشکرا/ اشک از لور کرد بنیاد آن بنای استوار. با وجود این، اشکانیان فقط در
خراسان نماندند، یکی از بناهای معروف آن امروز موزک‌های در سه کیلومتری
جنوب غرب رابل است. سازه‌های پای کوه خواجه، به عنوان اثری از دوره اشکانی
و ساسانی، اردیبهشت ۱۳۴۵ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شده‌اند. عنوان
پرونده ثبت ملی شده، «کوه خواجه» است. در صورتی که فقط بخشی از بناهای
پای کوه در این پرونده ثبت ملی هستند. کوه در صورتی نامش را از شخصی به نام
خواجهمهدی گرفته که همان حوالی دشت است. نام دیگر این کوه، «اوشید» است.
شاید در نگاه اول این سؤال به ذهن بیاید که چرا در دوره اشکانی این موقعیت
جغرافیایی خشک و خشن انتخاب شده است؟ کوه خواجه جزیره‌ای است از
سنگ سیاه بازالت که وسط دریاچه و تالاب بین‌المللی همان بوده است. چندین
رواب یا هامون را تأمین می‌کرده‌اند که مهم‌ترینشان هیرمند است. همان رودی
که داستان قحط‌هایش از دوره قاجار بحث برانگیز بوده و هنوز هم حل نشده است.
به هر حال، چیزی که ما امروز پای کوه خواجه می‌بینیم، دشتی خشک است که
فقط گاهی در فصل بارندگی کمی آب در آن جمع می‌شود. اما چشم اندازی که
اشکانیان از بناهای پای کوه می‌دیدند، بخشی از یکی از دریاچه‌های بزرگ آن
زمان استوار بوده است.

آن‌گونه که خواجۀ تنها عارضه بلند و سنگی دریاچه هامون است و لبنته تنها جزیرهٔ این دریاچه بزرگ بوده است. سازه‌های این کوه جزو فضا‌های باستانی است برپا بر تپه‌های بزرگوار هستند. برخی کارپری از ساختمان‌های باستانی و بعضی باستانی دانسته‌اند. عده‌ای دیگر از پژوهشگران، با توجه به جنبهٔ تسکون کوه خواجۀ نزد اقوام و ادیان منطقه، کاربردی از آیینی از جمله معبدی بودایی یا تشکده‌ی برای آن تزیین کرده‌اند. اما با وجود این، کیفیت فضا و شکل بنا، برخاسته از این نتیجه رسانده است که کاخی یا دوره‌اشکائی با ساسانی در این مکان بوده است.

● تاریخچه کوه خواجه

بزرگ‌ترین بنای کوه خواجه که شهرت تاریخی‌اش هم از آن است، کاخ کوه خواجه است که بین محلی‌ها به قلعه کافرون، قلعه رستم، قلعه سام و قلعه قهقهه هم شناخته می‌شود. کاوش‌ها و پژوهش‌های باستان‌شناسی می‌گوید این بنا که در دامنه جنوب شرقی کوه قرار دارد، شامل دو بخش کهن‌دژ و شاورستان است و از دوره اشکانیان تا سده‌های نخستین اسلامی تاریخ‌گذاری می‌شود. مصالح اصلی این قلعه یا خشت خام و چینه است و به‌ندرت آجر هم در آن دیده می‌شود. این قلعه یا حصارها و برج‌هایی مستحکم محصور شده‌است. ورودی طاق‌دار بزرگ و نمای پراز طاق حیاط مرکزی بین‌ها از دیگر ویژگی‌های این کاخ است.

سلسفانه وضعیت تاریخی‌گذاری کوه خواجه هم مثل بقیه آثار اشکانیان، مبهم است و نه فقط سند مکتوبی درباره آن نداریم، بلکه شواهد باستان‌شناسی آن هم آن قدر اندک است که پژوهشگران به کمک مطالعات تطبیقی و بررسی سفالینه‌ها بنا را تاریخ‌گذاری کرده‌اند. از این رو، بیشتر پژوهشگران گنج‌پی‌ها و نقاشی دیواری‌های

معروف دوله خواجه را به دوره اشکانی نسبت می دهند. چند سده دوره ساسانی هم دال بر استقراری های دوره اوست و سرانجام نشانه های که به دوره اسلامی می رسد. پلان حمام کوه خواجه دایره نامنظم است، زاینه و برخی ها به تنجیه برگرفته اند که این نمونه ابتدایی پلان های دایره ای است که از دوره اشکانی آغاز شد و در دوره ساسانی به اوج شکوفایی رسید. ساختمان اصلی نیز شامل یک حیاط مرکزی است که اتاق ها و رواق ها و استشکده را در بر می گیرد. گوشه شمالی حیاط و چسبیده به استشکده، اتاقی است که در تاریخ می توانست استناسات. این اتاق که به گالری معروف است، بر از نقاشی دیواری هایی از دوره اشکانی است. پس می شود هم زمان کاربرد نظامی، مذهبی و کاخ را برای کوه خواجه در نظر گرفت. با همه این ها، معاصر کوه خواجه بود و رویارویی شگفت انگیز و گاهانه انسان با طبیعت و عناصر طبیعی مثل آب و خاک است؛ موضوعی که در نگاه اول به چشم بیشتر پژوهشگران هم آمده است.